

PEDAGOJİK AÇIDAN KUR'AN'DA “İNZAR” KAVRAMI VE İLGİLİ DİĞER BAZI KAVRAMLARIN İNCELENMESİ

*Turgay GÜNDÜZ**

ÖZET

Kur'an'a pedagojik bir gözle bakıldığında pek çok kavramla karşılaşılır. Bunlardan biri de inzar kavramıdır. Kısaca inzar, sonuçta zararına olacak herhangi bir işin yapılması durumunda insanın karşılaşacağı muhtemel “tehlikelerin bildirilerek uyarılması” anlamında bir kavramdır. İnzar, insan eğitimi açısından Kur'an'ın önemle işlediği bir dayet üslubu ve eğitim metodudur. İnzarın, Kur'an'ın öngördüğü model insanın özelliklerinden olan takva kavramıyla yakın ilgisi bulunmaktadır. İnzar, takvaya ulaştırıcı bir vasıtaadır. Ayrıca inzar, daha genel manada Allah korkusu kavramıyla yakın ilişkili bir kavramdır. Bunun yanında bu makalede inzarın tebşir ve ceza kavramları ile olan ilişkileri de incelenecektir.

SUMMARY

The “Inzar” Concept in The Holy Qur'an from the Point of View of Pedagogy and Studying Some Related Concepts

On being looked the Holy Qur'an from the point of view of pedagogy we see a great many of concepts related in it. It's “the inzar” concept one of them. Inzar is a word of meaning of warning against possible dangers briefly. Inzar is the method of invitation to Islam and educational method in religious education. There is relation between inzar and taqwa which is the important concept in the Holy Qur'an. It's mean for getting taqwa. Moreover it is, in general meaning, related concept with “the fear of God”. In addition we'll study its relation between the “tabsheer” and the punishment in this article.

* Araş. Gör.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı.

İslâm'ın mukaddes kitabı Kur'an'a hangi açıdan bakılırsa o yönde birtakım sonuçlar elde edilir. Pedagojik açıdan bakıldığında da Kur'an'da pek çok önemli eğitsel muhtevanın varolduğu görülür. Biz bu makalemizde sadece "inzar" kavramını bu gözle incelemeye çalışacağız.

I- KUR'AN'DA İNZAR KAVRAMI

A. Lügat Anlamı

"İnzar", Arapça'da (N-Z-R) kökünden türemiş bir kelimedir. Bu kökten türeyen kelimeler, Kur'an'da iki farklı anlamda kullanılmıştır.

a) (Nezere - yenziru [yenzüru] - nezren ve nüzüren) vezninde gelen kelimeler "adamak", "sadaka veya ibadet türünden bir şeyi kendi üzerine vacip kılmak" anlamında kullanılır¹

b) (Nezire-yenzeru-nezren ve nezaretin) kökünden gelen türevleri ise "bilip sakınmak", "ihtiyatlı davranmak vs." anlamlarında kullanılır. Kur'an'da bu ikinci manadaki kullanılışları daha yaygındır. Bizim makalemizin konusu da kelimenin bu ikinci kökünden gelen türevleri ve manalarıdır.

Bu kökten gelen kelime lügatlerde; *uyarmak, ikaz etmek, korkutmak; korkunç haber vermek; korkulacak yeri ve hususu bildirmek; bir şeyi bildirip sakınmasını istemek; dikkatini çekmek, korku verip uyanık kılmak; korkulu bir şeyden sakındırmak için bildirmek; zararlı şeylerin meydana geleceğini haber vererek korkutmak; bir işin sonucunun sakıncalı olabileceğini hatırlatma, sakındırma ve ihtar etme* gibi anlamlara gelmektedir².

B. Terim Olarak Anlamı

İnzar kelimesinin, lügatteki karşılıklarına yakın olmakla birlikte Kur'an'da daha hususî manaları bulunmaktadır.

Muhataba dinî tekliflerin ulaştırılması³, ilim, amel namına ne varsa her şeye davet etme ile her türlü çirkinden men etme⁴, başka bir deyişle,

¹ Bu anlamda geçtiği âyetler için bkz., Bakara 2/170; Al-i İmran 3/4; Hacc 22/29; Meryem 19/26; İnsan 76/7

² Bkz., İbn Manzur, Lisânul-Arab, Beyrut, ts., c.V, s.200-203; Cevherî, İsmail İbn Hammad, Tâcu'l-Lügati ve's-Sihahi'l-Arabiyye, (Tahkik, Ahmed Abdulgafur Attar), 3.bs., Beyrut,1399/1979, c.II, s.825-826; Damigani, Hüseyin b. Muhammed, Kamusu'l-Kur'an (el-Vücuu ve'n-Nezair), Beyrut, 1985, s.451-452; Mucemu Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim, 2.bs., Misir, 1390/1970, c.II, s.294-298; Razi, Fahrüddin, Tefsir-i Kebir (çev.Suat Yıldırım ve ark.), Ank., 1988, c.IX, s.443, c.XIV, s.36, c.XVII, s.171; Yazir, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, (sad. İsmail Karaçam ve ark.), İst., 1992, c.I, s.192, c.VI, s.51; Sari, Mevlut, el-Mevarid, İst., 1982, s.1500; Meydan Larousse, İst., 1987, c.VI, s.355

³ Razi, age., c.XIV, s.139

⁴ Razi, age., c.XVII, s.378

emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker⁵ fiili bu kelimenin anlam muhtevasına dahildir.

İnzar, gaflet ve dalâlet içinde olmaları sebebiyle kendilerini bekleyen tehlikeyi göremeyen kimseleri uyandırma⁶ ve yapılan günahlara karşı ilahî ceza ile korkutmadır⁷. Bu şekildeki uyarmanın gayesi, patolojik korku ve dehşete sevk etmek olmayıp aksine, önceden varılan bir anlaşmanın⁸ gereği olarak muhatabın üstlendiği şerefli görev ve sorumluluğun ona hatırlatılmasıdır⁹.

Yaratılışı ile birlikte insana gösterilen iki yol (fücur ve takva), neticeleri ile birlikte onun bilgisine sunulmuştur¹⁰. Hz. Âdem ile eşinin cennetten çıkarılarak yeryüzüne gönderilmesinin ardından, “Eğer benden size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tabi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmeyeceklerdir; inkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar”¹¹ ifadeleriyle bu husus hatırlatılmıştır.

İşte inzar, Allah'ın bütün insanlar için geçerli olan bu kanununu onlara hatırlatarak doğru yola gelmelerini yahut buldukları hak yoldan fisk ve fücur tarafına meyletmemelerini sağlama amacına yönelik bir metottur. Kur'an'da, “ kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır, onlar haksızlığa uğratılmazlar”¹² şeklindeki ilahi hitapla özetlenen mutlak adalet anlayışı, tebşir ve inzarlarla insanların idraklerine sunulur. İnzar, böyle bir adalet anlayışının gereğini etkili bir şekilde muhataba duyurma ve onu kendi lehine harekete sevk etmeye yöneltme işidir.

İnzar kavramının, “nezîr” ve “münzîr” şeklinde ism-i fail kullanılışlarına “öğretici”, “korkutucu”, “sakındırıcı” şeklinde verilen¹³ manalarından anlaşıldığına göre bu kavram, “bilgilendirmek” ve “öğretmek” gibi pedagojik anlamları da ihtiva etmektedir. Buna göre “münzîr” veya “nezîr”, bir topluma düşman tarafından veya başka bir yerden ansızın gelebilecek tehlikeleri bildiren ya da öğreten¹⁴ manasına gelmektedir. Böyle bir öğretim faaliyeti içinde bilgiye konu olan şeyin tehlike nevinden bir şey

⁵ Ibn Teymiye, Bir İslam Kurumu Olarak Hisbe, (çev. Vecdi Akyüz), İst., 1989, s.122

⁶ Kutub, Seyyid, Fi Zilal'il-Kur'an, (çev.M. Emin Saraç, İ.Hakkı Şengüler, Bekir Karlıga), İst., 1986, c.XV, s.359

⁷ Razi, age., c.XVII, s.529

⁸ A'raf 7/172

⁹ Topaloğlu, Bekir, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVIA), İst., 1993, c.VII, s.377, (cennet md.)

¹⁰ Bkz., İbrahim 14/7; İnsan 76/3-6; Beled 90/10; Sems 91/8-10

¹¹ Bakara 2/38-39; Benzer âyetler için bkz. Ta-Ha 20/123-127

¹² En'am 6/160; Benzer âyetler için bkz., Yunus 10/26-27; Neml 27/89; Kasas 28/84; Mümin 40/40

¹³ Bkz., İbn Manzur, age., c.V, s.202-203

¹⁴ İbn Manzur, age., ay.

olması, bilgilenmenin sonucunda korku duygusunu uyandırmaktadır. Bundan dolayı “münzir”, aynı zamanda “korkutucu” anlamını ifade eder. Kişide oluşan korku duygusu onun korku objelerinden ya da fiillerinden uzaklaşıp sakinmesini sağlayacağından bu duruma işaretle “sakındırıcı” anlamını taşımaktadır. Kelimenin anlam yapısı ile ilgili bu tahlilimizden anlaşıldığı üzere inzar kavramının en temel anlamı pedagojik bir mana içermektedir. Diğer manalar birincinin tabii sonuçlarını ifade eder mahiyettedir. İnzar kelimesinin bu anlam yapısını Kur’an’ın âyetlerinde de görmek mümkündür. Nitekim, ilk nazil olan âyetlerde daha çok insanın hisleri üzerinde kurulu olan tesir gücü, gittikçe bilişsel alana kayar. Medine döneminin sonlarına doğru Tevbe sûresinin 122. âyetiyle nihai olarak dinî ilimlerde derin bilgi sahibi olanlara yüklenen görev inzar kavramıyla ifade edilmiştir ki bu tamamıyla dinî eğitim ve öğretim faaliyeti olarak düşünülebilir.

Böyle bir faaliyet sonucunda ,bilgilendirme yoluyla insanın kendi nefsinde ve evrendeki Allah'ın âyetlerini düşünüp, O'nun yüceliğini farketmesi; sonsuz nimet ve rahmetinin yanında bunlara derin anlamlarını kazandıran helak edici kahr ve gazabını idrak etmesi ileri düzeyde sağlanmış olur. Bunun sonucu olarak sonsuz iyilik ve merhamet sahibi olan Allah'a her şeyden çok bir sevgi duyma¹⁵ yanında gerek O'nun rızasına muhalif bir iş yapma ve gerekse asla emin olunamayan azabına¹⁶ uğrama ihtimalinden kaynaklanan bir korku arasında dengeli ve dinamik bir şahsiyet oluşur¹⁷. “Allah'tan (gereği gibi) ancak alimler korkar”¹⁸ âyeti de bilgi sahibi olmakla korku arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir.

II-“İNZAR”IN DİĞER BAZI KAVRAMLARLA İLİŞKİSİ

A. İnzar-Korku-Takva İlişkisi:

Yalın anlamıyla “korku”, psikolojik boyuta sahip bir terimdir. Latince’de “bunalır” anlamına gelen “anguista” sözcüğünden türediği kabul edilir¹⁹.

Bir tehlike karşısında duyulan heyecan ve bunalım²⁰ olarak tarif edilen korku, “tüm insanlarda ortak, doğal ve evrensel duygu durumudur”.²¹

¹⁵ Bakara 2/165; Tevbe 9/24; Ayrıca bilgi için bkz., Râzi, age., c.IV, s.187

¹⁶ A'raf 7/99

¹⁷ Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, Ank., 1993, s.142

¹⁸ Fatir 35/28

¹⁹ Zülliger, Hans, Çocuklarımızın Korkuları, (çev. Kâmuran Sıpal), İst., 1975, s.9

²⁰ Alaylıoğlu, Ruşen-Oğuzkan, A.Ferhan, Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü, İst., 1976, s.176; Horney, Karen, Çağımızın Tedirgin İnsanı, (çev. Ayda Yörükan), İst., 1980, s.52,54

²¹ Köknel, Özcan, Korkular Takıntılar Saplantılar, İst., 1990, s.7

Korku, kötü bir şeyle karşılaşmaktan ve sakınılması gereken bir şeyi beklemekten ileri gelen²², insanın karşılaşmış olduğu tehlike ile orantılı²³ bir tepki durumudur. Dolayısıyla, kişiyi uyarıcı ve kendisini savunmasını sağlayan son derece faydalı bir mekanizmadır²⁴. Onun için korku, insanın ve insanlığın korunması, kollanması için gerekli olan insancıl bir duygudur²⁵. Bu özelliğinden dolayı “korku, insanın insan aşamasına ulaşabilmesi için ödediği bir ücrettir”²⁶, tanımlaması yapılmıştır.

Fitrî bir duygu olarak ele alındığında çocukta ilk olarak bir yaşından sonra görülmeye başlar²⁷. Zihni gelişimin başladığı iki-üç yaşlarında ise daha açık olarak ortaya çıkar²⁸.

Çocukluk çağında ilk tezahür eden duyguların başında gelen korku, ilk başlarda bilerek değil, sadece fitrattan kaynaklanan bir refleksten ibarettir²⁹. Fakat çocuğun beden, ruh ve zihinsel gelişim durumuna göre yine de erken denebilecek yaşlarda korkunun bilgiyle ilgili olduğu anlaşılmıştır. Üstün yetenekli çocukların, diğer çocukları hiç etkilemeyen bazı olaylardan tehlike sezdikleri ve korktukları tespit edilmiştir³⁰.

Genel olarak korkuları, ortaya çıkışlarına göre dört kısma ayırmamız mümkündür:³¹

- a) Belirli şartlar altında oluşan, şartlı reflekslerle teşekkül eden korkular,
- b) Hoşa gitmeyen bir hayat tecrübesi neticesinde meydana gelen korkular,
- c) Öğrenilen veya taklit edilen korkular,
- d) Kişinin kendine has korkularıdır ki bunlar ya beden yapısındaki anormalliklerden veya ruhsal bozukluklardan meydana gelmiş olan aşağılık kompleksi sonucu ortaya çıkan korkulardır.

Bu bağlamda dini korkuya gelince, o da bir ruhi heyecan durumudur. Ancak konusu dindir³² Bütün dış görünüşleri itibariyle tabii korkuyla aynı

²² Köknel, age., s.16; Ibn Miskeveyh, Ahlâki Olgunlaştırma, s.184; Razi,age,c.IV, s.84, c.XII, s.424; Gazâli, İhya, (A.Serdaroglu.trc), c.IV, s.286

²³ Horney, age., s.52,54

²⁴ Yörükoğlu, Atalay, Çocuk Ruh Sağlığı, İst., 1991, s.289

²⁵ Köknel, age., s.11

²⁶ Zülliger, Çocuklarımızın Korkuları, s.9

²⁷ Başaran, İ. Ethem, age., s.105

²⁸ Ay, M. Emin, Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım? İst, 1985, s.27

²⁹ Bayraklı, age., s.237 vd.; Bayraktar, age., s. 55

³⁰ Bilgin, age., ay.

³¹ Özgür, İbrahim N., Ailede, Okulda Çocuk ve Gencin Ruh Sağlığı , 2. bs. İst., ts. ,s. 175

³² Melici, Abdülaziz, Dinde Psikolojik Araştırmanın Gelişimi, (çev. Selahaddin Parlador), DEÜİFD II, s. 188

olmakla birlikte, korku kaynağının öncekilerinden farklı bir takım özelliklerinden dolayı daha özel bir anlama sahiptir.

1. Havf-Haşyet-İnzar İlişkisi

Kur'an'da “korku”, “korkma” anlamına gelen ya da bu anlamda kullanılan değişik kelimeler mevcuttur. Birbirinden ince mana nüanslarıyla ayrılan bu kelimeleri kısaca inceleyerek Kur'an'da korku kavramıyla ilgili genel bir kanaate ulaşmak ve böylece “korku uyandırarak sakındırma” anlamındaki inzarin etki mekanizmasını tespit etmek istiyoruz.

Kur'an'da geçen ilgili kelimeleri şöylece tespit etmemiz mümkündür: Havf, haşyet, hazer, huşu', rahbet, vecel, fez', iksi'rar, işfak, ru'b ve ifrak. Biz bunlardan, Kur'an'da korku kavramını anlamamıza yetecek kadarıyla, havf ve haşyet kavramları üzerinde daha çok duracağız . Diğerlerinden ise kısaca bahsedeceğiz.

Kur'an'da diğerlerine göre daha çok geçen havf kelimesi³³, Arapça'da “bilinen ya da hissedilen bir işaretten dolayı irkilmek”, “bir tehlike karşısında ne olacağı endişesi içinde olmak” anlamlarına gelmektedir³⁴. Kelimenin geçtiği âyetlere bakılacak olursa oldukça geniş bir kullanım sahasının olduğu görülür. Somut bir obje ya da durum karşısında duyulan dünyevî korkuları ifade etmek için kullanıldığı gibi insanüstü bir kaynağa, makama ya da otoriteye karşı duyulan korkuları anlatmak için de kullanılır. Yine dünyevî bir takım endişeler de bu kelime ile anlatılır.

Havf kelimesinin Kur'an'daki kullanım alanı içindeki manalarının genel bir değerlendirmeyle ortak sonucu ele alındığında bunun “insanın algıladığı, gördüğü ya da düşündüğü, imgelediği, tasarladığı tehlikeli, tehdit dolu durum, kişi, nesne, olay ve olgu karşısında gösterdiği doğal, evrensel duygulanım durumu, ruhsal tepki”³⁵ olarak tanımlanan “korku” kelimesini karşıladığı görülür. Havf, daha çok herhangi bir yönlendirmeye tabi tutulmamış ya da eğitilmemiş fitrî bir kabiliyeti ifade eder. Onun için korku objeleri farklıdır. İnsanın nötr halde, çift yönlü hareket kabiliyeti içindeki durumuna uygun olarak bu objeler de çevresel şartlar içinde müspet ya da menfi değerli özelliklere sahiptirler.

³³ Bkz., Bakara 2/38, 62, 112, 114, 155, 182, 229, 239, 262, 274, 277; Al-i İmran 3/170, 175; Nisa 4/3, 9, 34, 35, 83, 101, 128; Maide 5/23, 28, 54, 69, 94, 108; En'am 6/15, 48, 51, 80, 81; A'raf 7/35, 49, 56, 59, 205; Yunus 10/15, 62, 83; Hud 11/3, 26, 70, 84, 103; Yusuf 12/13; Ra'd 13/12, 13, 21; İbrahim 14/14; Nahl 16/47, 50, 112; İsrâ 17/57, 59, 60; Meryem 19/5, 45; Ta-Ha 20/21, 45, 46, 67, 68, 77, 112; Nur 24/37, 50, 55; Suara 26/12, 14, 21, 135; Neml 27/10; Kasas 28/7, 18, 21, 25, 31, 33, 34; Ankebut 29/33; Rum 30/24, 28; Secde 32/16; Ahzab 33/19; Sâd 38/22; Zümer 39/13, 16, 36; Mümin 40/26, 30, 32; Fussilet 41/30; Zuhuf 43/68; Ahkaf 46/13, 21; Fetih 48/27; Kâf 50/45; Zâriyat 51/28, 37; Rahman 55/46; Hasr 59/16; Cin 72/13; Muddessir 74/53; İnsan 76/7,10; Nâziat 79/40; Şems 91/15; Kureyş 106/4.

³⁴ İsfhani, Ragip, Müfredat, s. 229

³⁵ Köknel, age., s.16

Daha özel anlamda ise havf; genellikle görülen, duyulan ya da hissedilen, bir güç ya da kuvvet karşısında kendi zayıflığını idrak eden bir insanın kalbinde meydana gelen korku³⁶ olarak tanımlanmıştır. Buna göre havf, kişinin kendini tanıyıp aczini bilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu ilk aşamada korkunun bilme, tanıma veya bilgi ile ilgisi olduğu görülüyor. Ancak korku konusu olan şeyle ilgili bilgi noksanlığı bulunduğundan korku objeleri hususunda seçici davranılamamaktadır.

Kur'an'da "havf"tan sonra en sık tekrarlanan "haşyet"³⁷ kelimesi ise "korkulana bilerek saygıyla birlikte korkmayı ifade eder"³⁸. Başka bir anlatıyla birinin azamet ve ihtişamını hayalinde canlandıran kişinin onun heybeti karşısında kalbini kaplayan ürperme demektir"³⁹. Kur'an'daki kullanımına bakılırsa duyulan aşırı bir korkuyu anlatmaktadır⁴⁰. Bu korku daha çok korku kaynağı olan varlığın tanınmasından ileri gelmektedir⁴¹.

İnsanın mükellefiyetinin şartı, kendini tanımasına imkan verecek şekilde potansiyel akıl gücüne sahip olmasıdır. Bu güce sahip olan insan dinî açıdan mükellef kabul edilir ve Allah'a inanması ve O'na itaat etmesi beklenir. Allah'ı bilip O'na inanmanın ilk noktası insanın kendi acziyetinin farkına varmasıdır. Bu da onda tabii olarak korku (havf) uyandırmaktadır. Kur'an'da bu duygunun tahrik edilmesi genellikle Allah'ın kıyamet ya da ahiretteki azabının korku objesi olarak verilmesiyle yapılır⁴². Böylece insanın kendini tanıyıp dış dünyaya yönelmesi sağlanmaya çalışılır. İşte insanın önce kendi varlığının bütün gerçekliğiyle tanınmasına yardım eden, daha sonra da kendi dışına açılımına imkan veren bu korku Kur'an'da imanın bir gereği olarak görülür⁴³.

Bu korkunun, korku kaynağına olan bilgisel yakınlıkla daha şuurlu hale dönüşmesi haşyet ile ifade edilir. Bu hususta dikkate değer bir durum, ayetlerde haşyet duyulması istenilen Allah'ın azabı olmayıp bizzat kendisi olmasıdır⁴⁴. Yani, O'nun zatını tanıma oranında gelişip büyüyen ve kişiyi

³⁶ Mevdudi, Tefhim, c.V, s.447

³⁷ Bkz., Bakara 2/74, 150; Al-i İmran 3/173; Nisa 4/9, 25, 77; Mâide 5/3, 44, 52; Tevbe 9/13; 18, 24; Ra'd 3/21; İsrâ 17/31, 100; Kehf 18/80; Ta-Ha 20/3, 44, 77, 94; Enbiya 21/28, 49; Mü'minin 23/57; Nur 24/52; Lokman 31/33; Ahzab 33/37, 39; Fatir 35/ 18, 28; Ya-Sin 36/11; Zümer 39/23; Kaf 50/33; Hasr 59/21; Mülk 67/12; Naziat 79/19, 26, 45; Abese 80/9; A'lâ 87/10; Beyyine 98/8

³⁸ Isfehâni, age., s.213

³⁹ Mevdudi, Tefhim, c.V, s.447

⁴⁰ İzutsu, Kur'an'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar, (çev. Selahattin Ayaz), İst., 1991, s.261

⁴¹ Razi, age., XVIII, s.404

⁴² Bkz., En'am 6/15; A'raf 7/59; Enfal 8/48; Yunus 10/15; Hud 11/3, 84, 103; Ra'd 13/21; İbrahim 14/14; İsrâ 17/57; Nur 24/37; Zümer 39/16, 13; Mü'min 40/32; Kâf 50/45; Zâriyat 51/37; Müddessir 74/53

⁴³ Al-i İmran 3/175

⁴⁴ Bakara 2/74, 150; Mâide 5/3, 44; Tevbe 9/13; Ra'd 13/21; Ta-Ha 20/2-3; Enbiya 21/28, 49, 90; Nur 24/52; Ahzab 33/39; Fatir 35/18; Ya-Sin 36/10; Zümer 39/23; Kâf 50/33; Hasr 59/21; Mülk 67/12; Abese 80/9; Beyyine 98/8

ihsana yaklaştıracak yüksek bir saygı ve aşk heyecanı uyandıran hürmet manasına bir korkudur⁴⁵. Onun için “haşyet, marifetle birlikte bulunan korkudur”⁴⁶ denilmiştir. Nitekim Kur'an'da da, “Allah'tan, kulları içinde (gereği gibi) ancak âlimler korkar”⁴⁷ buyurulmuştur.

Gerek kendi aciziyetinin farkedilmesinden gerekse korku kaynağı olan varlığa ilişkin bilgi ve tanımadan olsun eğer idrak edilen gúc ve kuvvet gerçekten insanüstü aşkın bir kuvvetse (Kadir-i Mutlak), Kur'an bu korkuya izin verir, hatta tahrik eder. Çünkü bu bir vakıanın gereğidir, fitrî melekenin tabiî bir faaliyetidir. Ancak korku insanın diğer varlıklar içindeki şerefli konumuna yakışmayacak tarzda, onun üstünlüğünü zedeleyici bir merciden kaynaklanıyorsa bu kabul görmez. Kur'an'a göre korkulacak tek varlık ve tek otorite Allah'tır ve O'nun makamıdır. Onun dışındaki her şey isteyerek ya da istemeyerek O'na boyun eđdiđine⁴⁸ göre O'ndan başka korkuya lâıık hiç bir şey bulunmamaktadır. Onun için tasvip edilen bütün korkular nihaî olarak O'nda kaynak bulur.

Allah korkusu ile ilgili değerlendirmelere bakılacak olursa genelde iki kısımda mütalaa edildiği görülür.

a) Allah tarafından gelebilecek herhangi bir cezadan dolayı oluşan korku. Bu Allah korkusunun başlangıç noktasıdır.

b) Allah'ın celal ve azametinden dolayı oluşup gelişen korku. Bu, Allah'a yakınlık oranında O'nu tanıyıp bilenlerde, hakikat erbabında meydana gelen korkudur. Bu korkunun sona ermesi imkânsızdır. Zira Allah'ın celalini bilip tanıyan herkesin kalbinde bu korku en mükemmel biçimde bulunur ve devam eder”⁴⁹. Bir mutasavvıfın, “senden korkuyorum ama cehennem azabından çekindiğim için değil. Neden ve niçin korkayım ki, bütün gece bana dostluktan bahsediyorsun. Ruhlara sırlar tevdi ediyorsun. Kalplerde gizli olanı biliyorsun. O kadar ulusun ki senden başkasına büyük demeye dilim varmıyor, en büyük şeyler yanında pek küçük kalıyor”⁵⁰ diyerek dile getirdiği, bu ikinci kısım korkudur.

Bu ikinci kısım korkuyu psikolojik anlamdaki korkuya indirgemek oldukça zordur. Çünkü bu anlamda Allah'tan korkmak herhangi bir şeyden korkmak gibi değildir. Bu korku saygı, ihtiram ve hürmet manalarını ihtiva eder ve daima sevgiyle karışık bir halde bulunur. Onun için bir şeyden

⁴⁵ Yazır, age., c. IX, s.336 vd.

⁴⁶ İbn Kayyim el Cevziyye, Medaricü's-Sâlikîn, c. I, s.397

⁴⁷ Fatır 35/28

⁴⁸ Fussilet 41/11

⁴⁹ Razi, age., c.XI, s.228; Ayrıca bkz. Gazâli, (A. Serdaroğlu trc.) c.IV, s.287.

⁵⁰ Kelâbâzi, Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf), (çev. Süleyman Uludağ), 2.bs., İst.,1992 s.149.

korkan ondan kaçıp uzaklaştığı halde Allah'tan korkan O'na yönelip yakınlaşır⁵¹.

Böyle olmakla birlikte Kur'an'da inzarın tesir gücünün kaynağı, gerçek anlamda “korku”nun tanımına daha yakın olan birinci kısım korkuya kadar uzanır. Yani âyetlerde sürekli olarak vurgulanan özellikle ilk başlarda Allah'ın buyruklarına uymayanların değişik türdeki azaplarıyla karşı karşıya geleceği konusudur. Peygamberlerin gönderildiği ortam içinde ileri derece de menfi özelliklere sahip mübtedilerin durumlarına tek uygun gelen de budur. Ama insanın kendini aşip varlığının esas nedenini bulma yolundaki çabaları netice verdikçe korku, “senden korkuyorum, ama cehenneminden çekindiğim için değil” tarzında yeni bir yapıya bürünür.

Onun için diyebiliriz ki inzar, metot olarak insanı sıfır seviyesinden kavrayan bir özelliğe sahiptir. İnsanın hayvanlık seviyesine, hatta daha da aşağılara indiği⁵² zamanlarda, bu durumun yoğunluk derecesine göre inzarın da ileri derecede etkileyici bir metot olması söz konusudur.

Bu devrede, fitratındaki yerleşik hisle varlığını tehdit ettiğini sandığı her şeyden uzaklaşma eğiliminde olan insan, gittikçe kavrar hale geldiği acizliği karşısında yüzlerce korkuyla yüz yüze gelir. İşte bu aşamada, inzar metodu ile ona yegane güç ve kudret (Vahidu'l-Kahhar) takdim edilir. Bütün evrenin Rabbi, bu seviyedeki insanın anladığı dilden ona tanıtılır. Böylece insanın fitratındaki özün (korkma hissi) tek kaynaktan kumanda edilerek istikrara kavuşması temin edilmek istenmektedir⁵³.

Kendini algılama hususunda geri dönülmez bir yola girerek kendi acziyetinin farkına varamayan insan yegâne güç ve kudret sahibini keşfetmesi mümkün olmayabilir. Allah'ın kalpleri mühürlenener olarak bahsettiği bu kesim insanlar artık hiç bir etkileyici unsura açık olmadıklarından inzarın da onlara fayda vermesi mümkün olmamaktadır⁵⁴. Belki korksalar bile, korkutmalar onların azgınlığını daha da artırmakta⁵⁵ ve bu korkuları, inzar düzeyinde bir etkiye dönüşmesine yeterli olmamaktadır⁵⁶. Çünkü inzarın kendi içindeki oluşum sürecinin başlangıcı korku, sonu ise korkunun gereği olan tutum ve davranış değişikliğidir⁵⁷. Bunun için inzarın karşılığı olarak ilk aşamasına işaretle “korkutma”, sonuca işaretle de “sakındırma” terimleri kullanılmaktadır.

⁵¹ Mustafa Sabri Efendi, Dinî Mücedditler, İst., 1994, s.207; Yazır, age., c.IX, s.336; Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'an, (çev. Alpaslan Açıkgeç), Ank., 1987, s.92.

⁵² Bkz., Araf 7/179

⁵³ İbn Kayyim, age., c.I, s.398; Kuseyrî, Abdülkerim, Kuseyrî Risalesi, (çev. Süleyman Uludağ), İst., 1991, s. 265. Bkz. Bakara 2/40,150; 3/175; 5/3,44;16/51

⁵⁴ Bakara 2/6; Ya-Sin 36/10; Enbiya 21/45

⁵⁵ İsrâ 17/60

⁵⁶ Fatir 35/18; 36/11; 79/45

⁵⁷ Razi , XII, s.150

Kur'an'da inzarın yapı taşlarını oluşturan Allah korkusu, muhatapların müspet yönde değişimleri için bir hazırbulunuşluk safhasıdır veya yeterlilik düzeyidir denilebilir. Bu safhaya gelinmeden ve bu düzey tutturulmadan eğitsel hedeflere doğru herhangi bir mesafenin katedebilmesi oldukça zordur veya hiç mümkün olmayabilir. Bunun için Kur'an'da, özellikle ilk dönem muhataplarının dinî anlayışları ve psikolojik yapılarına uygun olarak bu ilk safhanın oluşmasının öneminden bahsedilmiştir. Onun için bir kısım âyetlerde “sen ancak görmeden Rabbinden korkanları uyarabilirsin”⁵⁸ ifadeleri ılırken başka bir âyette de “de ki, ... ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı (nezîr) ve müjdeciyim”⁵⁹ ifadelerine yer verilmiştir.

Yine “bununla (bu Kur'an'la) onun diri olanları uyarmasını ve kafirlere cezanın hak olduğunu söylemesini istedik”⁶⁰ âyetini “sen ancak korkanı uyarabilirsin” âyetiyle birlikte düşündüğümüzde “korku”nun bir hayat emaresi olduğunu ya da “korkan (men yahşa)” ın, kâfirlerin karşıtı olarak kullanılan (men kâne hayyen:hayat sahibi olanlar)⁶¹ tanımlamasına uygun düşen mümin kelimesiyle aynı anlamı paylaştığını görürüz.

Buradan çıkacak sonuç, korku, iman ve inzar arasında sıkı bir ilginin varlığıdır. Belki başlangıç itibariyle psikolojik anlamda korku tanıma uyan bu kavram, ilahî eğitimi şekillendirip bütünleyen diğer unsurların da (Allah'ın Rahman ve Rahim olması; kullarına sonsuz rahmet ve adaletle tecelli edecek olması, duaları ve tevbeleri kabul eden, iyileri en güzel şekilde mükâfatlandırın vs. gibi vasıflara sahip yüce bir varlık olduğu bilgi ve eğitiminin) devreye girmesiyle psikolojik anlamından gittikçe uzaklaşır. Nihâî seviyede ise, bütün anlamını yitirmemekle birlikte, Allah'ın sonsuz rahmet deryasında sevmekle özdeşleşir. Bu seviyedeki korku Allah'ın sevgisini kaybetme onun cemalinden mahrum olma korkusudur⁶².

Kur'an'da korku anlamını taşıyan, fakat havf ve haşyetten daha az tekrarlanan diğer kelimelere de bir bakacak olursak;

Bunlardan “hazer”⁶³ Kur'an'da “(korkudan dolayı) sakınmak, korunmak, çekinmek”⁶⁴ anlamlarında kullanılmıştır. İki yerde⁶⁵ “Allah'ın kendisine karşı gelmekten korkutup sakındırmasından bahisle “korkutmak,

⁵⁸ Fatir 35/18; Benzer âyetler için bkz., En'am 6/51; Ya-Sin 36/11

⁵⁹ A'raf 7/188

⁶⁰ Ya-Sin 36/70

⁶¹ Ya-Sin 36/70

⁶² Cakan, İsmail L., Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları, İst., 1992, s.55

⁶³ Bkz., (Türevleriyle birlikte) Bakara 2/19, 235, 243; Al-i İmran 3/28, 30; Nisa 4/71, 102; Mâide 5/41, 49, 92; Tevbe 9/64, 122; İsrâ 17/57; Nur 24/63; Suara 26/56; Kasas 28/6; Zümer 39/9; Münafikun 63/4; Tegabün 64/14

⁶⁴ Abdülhakî, M.Fuad, Kur'an-ı Kerim Lügati, (çev. Mahmut Çanga), İst., 1991 s.138

⁶⁵ Al-i İmran 3/28, 30

sakındırmak”⁶⁶ anlamında kullanılırken âyetlerin hemen arkasından “dönüşün yalnız Allah'a olduğu hatırlatılıyor ve bu sakındırma, Allah'ın kullarına olan sonsuz şefkati ve yumuşaklığı sebebine bağlanıyor”⁶⁷. Ayrıca bir âyette müminlere hitaben peygamberin emirlerine aykırı davranışların başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınmaları isteniyor⁶⁸. Başka bir yerde ise secde ederek veya kıyamda durarak ibadet eden, ahiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse ile “bilen”; inkârcı olan ile, “bilmeyen” arasında olumlu bir ilgi kuruluyor⁶⁹. Bunların dışında “ölüm korkusu”⁷⁰ tasviri de bu kelime ile yapılıyor. Yine “gelecek bir tehlikeye yönelik tedbir” karşılığında geçtiği âyetlerde kelimenin anlamını daha da belirginleştiriyor⁷¹. İnzar ile olan ilişkisine gelince, dini ilimlerde uzmanlaşmış olanların seferden dönenleri inzar etmelerinden beklenen sonuç “umulur ki sakınırlar” şeklinde “hazer” kelimesiyle ifade edilerek⁷² inzar sonrasında ortaya çıkması muhtemel iyi yöndeki davranış değişiklikleri bu kelime ile anlatılıyor. Buna göre inzar ile hazer arasında bir sebep-sonuç ilişkisi açığa çıkıyor.

Huşu⁷³ “ürpermek”, “hürmet göstermek”, “sakin ve sessiz olmak”, “alçalmak”, “kısılmak”, “yumuşamak” ve “korkmak”⁷⁴ anlamlarında kullanılan bir kelimedir.

Bu kelime Kur'an'da inzar ile direkt ilişkili olarak kullanılmamıştır. Ancak ilgili âyetler incelendiği zaman daha çok korku sonrasında ortaya çıkan gönüllü ya da gönülsüz bir boyun eğiş ve teslimiyeti ifade ettiği görülmektedir⁷⁵. Huşu için “kalpte kökleşmiş olan korku”⁷⁶ veya “kalp için lüzumlu olan daimi korku”⁷⁷ gibi tanımlar yapılmıştır. Kalbin huşu içinde olması, güçlü bir şahsın karşısında heybet hissine kapılarak korkması, bunun sonucu olarak bedeninin huşusu da onun huzurunda baş eğip bakışların aşağı çevrilmesi ve sesin alçaltılması⁷⁸ olarak tarif edilmiştir. Başka ifade ile “huşu, aslı kalpte tezahürü bedende olmak üzere ikisini de içinde

⁶⁶ Abdülbakî, age., s.138

⁶⁷ Bakara 2/235; Al-i İmran 3/28, 30

⁶⁸ Bkz. Nur 24/63; Ayrıca bkz., İsra 17/57

⁶⁹ Bkz., Zümer 39/9

⁷⁰ Bakara 2/19, 243

⁷¹ Nisa 4/71, 102; Suara 26/56

⁷² Tevbe 9/122

⁷³ Bkz.(Türevleriyle birlikte) Bakara 2/45; İsra 17/109; Ta-Ha 20/108; Enbiya 21/90; Mü'mininun 23/2; Ahzab 33/35; Fussilet 41/39; Sura 42/45; Kamer 54/7; Hadid 57/16; Har 59/21; Kalem 68/43; Meâric 70/44; Naziat79/9; Gasiye 88/2

⁷⁴ Abdülbakî, age., s.167

⁷⁵ Bariz bir örnek için bkz., Hasr 59/21; Ayrıca bilgi için bkz., Ünal, Ali, Kur'an'da Temel Kavramlar, İst., 1986 s.510-511

⁷⁶ Razi. c.XVI, s.223.

⁷⁷ Kuseyrî, age., s.284

⁷⁸ Mevdudi, Tefhim, c.III, s.364

bulundurur. Kalbe ait tarafı, Rabbin azamet ve celali karşısında kendi küçüklüğünü görerek nefsi Hakk'ın emrine baş eğdirip söz dinlettirecek ve edep ve ta'zimden başka bir şeye yönelmeyecek şekilde kalbin son derece bir saygı hissi duymasıdır. Dış görünüşle ilgili yönü de vücut organlarında bu duygunun belirlenmesiyle bir sakinlik ve sükunet meydana gelmesi, gözlerinin önüne, secde yerine bakıp, başka şeylere iltifat etmemesidir”⁷⁹

Dünyada iken müminlerin Allah'ı anmaları ve Kur'an okumaları sonucu yaşamaları gereken tabii bir hal⁸⁰ olan huşu aynı zamanda onların Allah'ın huzuruna yöneldikleri namaz ibadetindeki durumlarını tasvir etmek için kullanılır⁸¹. Bu dünyada gönüllü boyun eğmeyi kabul etmeyerek izzete kavuşmaktan kaçınan kafirlerin zilletle alçalışları da bu kelime ile anlatılır⁸².

“Rahbet” kelimesi⁸³ de Kur'an'da “korku”, “korkma” anlamında kullanılmıştır⁸⁴. Kalbin arzu edilen şeye doğru harekete geçmesi anlamındaki rağbet kelimesinin zıddı olan rahbet, hoşlanılmayan şeyden süratle ve sürekli olarak kaçmak manasına gelmektedir⁸⁵.

Kur'an'da dokuz yerde geçen “işfak” ve türevleri⁸⁶, haşyetin daha da ilerlemiş şekli olarak⁸⁷ Allah'ın rahmetini ummakla birlikte bulunan sürekli korku ve sakinme halini ifade etmek için⁸⁸; beş yerde geçen vecel⁸⁹, “gücünden, cezasından korkulan bir zatın hatırlanması veya görülmesi sebebiyle kalbin ürperip âdeta paralanması”⁹⁰ anlamında; beş yerde geçen ru'b⁹¹, “kalbi dolduran korku, yüreği hoplatan ürperti”⁹² anlamında; altı yerde geçen fez⁹³, beş yerde “dehşete kapılmak, telaşa düşmek”, bir yerde ise türemiş şekliyle “dehşet ve telaşını gidermek”⁹⁴ anlamlarında; bir yerde geçen ikşi'rar⁹⁵, Rablerinden haşyet duyanların ikinci bir sıfatı olarak, Allah'ın zikriyle kalbin ve bedeninin yumuşayıp sükunet bulmasının hemen

⁷⁹ Yazir, age., c.V, s.508

⁸⁰ Bkz., İsrâ 17/109; Hadid 57/16

⁸¹ Mü'minun 23/2

⁸² Bkz., Sûra 42/45; Kalem 68/43; Meâric 70/44; Naziat 79/9; Gâsiye 88/2

⁸³ Bkz., Bakara 2/40; Mâide 5/82; En'am 6/31,34; A'raf 7/116, 154; Enfal 8/60; Nahl 16/51; Enbiya 21/90; Kasas 28/32; Hadid 57/27; Hasr 59/13

⁸⁴ Razi, age., c.II, s.470

⁸⁵ İbn Kayyim, age., c.I, s.397

⁸⁶ Bkz., Kehf 18/49; Enbiya 21/49; Mü'minun 23/57; Ahzab 33/72; Sûra 42/18, 22; Tur 52/26; Mücadele 58/13; Meâric 70/27

⁸⁷ Râzi, age., c.XVI, s.437; Yazir, age., IX, s.366

⁸⁸ İbn Kayyim, c.I, s.401

⁸⁹ Bkz., Enfal 8/2; Hicr 15/52, 53; Hacc 22/35, 60

⁹⁰ İbn Kayyim, c.I, s.397

⁹¹ Bkz., Al-i İmran 3/151; Enfal 8/12; Kehf 18/18; Ahzab 33/26; Hasr 59/2

⁹² Abdülbâki, age., s.215

⁹³ Enbiya 21/103; Neml 27/87, 89; Secde 34/23, 51; Sâd 38/22

⁹⁴ Abdülbâki, age., s.367

⁹⁵ Zümer 39/23

öncesinde yaşadıkları şiddetli ürperti halini ifade etmek için⁹⁶; bir yerde geçen rav⁹⁷, “ürperti, heyecan, korku”⁹⁸; yine bir yerde geçen ferak⁹⁹ “korkmak, ürpermek”¹⁰⁰ anlamlarında münafıkların korkularını ifade etmek için kullanılmışlardır.

Kur'an'da geçen bu kelimelerin kullanılışlarını incelediğimiz zaman tamamı için geçerli olan şu kaideyi çıkarmamız mümkündür: Eğer bunlar Allah'a nispetle ya da Allah korkusuna işaretle kullanılıyorsa makbul karşılanır ve sahipleri övülür. Fakat Allah'ın dışındaki her hangi bir şeye nispetle kullanılıyorsa bu uygun görülmez ve sahipleri ikaz edilir. Diyebiliriz ki bu hususta Kur'an'ın bütün çabası O'ndan kaynaklanmayan bütün korkuları yok etmek ve insanın sahip olduğu bu fitrî duygunun rahmeti her şeyi kuşatan Allah tarafından insanın hem dünyevî hem de uhrevî mutluluğunu temine yönelik olarak tek merkezden kumanda edilmesini sağlamaktır. İşte bunu yaparken de Kur'an'ın müracaat ettiği metotların başında inzar metodu yer almaktadır.

İnsan fitratındaki korku duygusunun belli bir yönde kanalize edilip eğitimi sağlanırken Kur'an'da bunun varacağı nihaî nokta da bellidir.O da “takva”dır.

2. *İnzar-Takva İlişkisi*

Takva veya ittika lügatta “kuvvetli bir himayeye girerek korunmak”, “acı ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak” ve bunun gereği olarak “korkmak, kaçınmak, sakınmak ve çekinmek”¹⁰¹ manalarına gelen bir kelimedir.

Kur'an'da bu kelime hem sözlükteki anlamıyla hem de daha özel manalarda kullanılmıştır.

Takva, başlangıç itibariyle korku unsuruna dayalı bir anlam muhtevasına sahip olmakla¹⁰² beraber hiç bir zaman sıradan bir tür korku değildir¹⁰³. Yalın anlamda “Allah'tan korkmak”tan daha şümüllü manaya sahiptir¹⁰⁴. Onun nihaî olarak ulaştığı anlam Kur'an'da yetiştirilmek istenen

⁹⁶ Bkz. Razi, age., c.XIX, s.178-181

⁹⁷ Hud 11/74

⁹⁸ Abdülbâkî, age., s.222

⁹⁹ Tevbe 9/56

¹⁰⁰ Abdülbâkî, age., s.365

¹⁰¹ Yazir, age., c.I, s.161

¹⁰² Muhasibî, er-Riâye, bs.y.y., 1970, s.41; İzutsu, Kur'an'da Allah ve İnsan, (çev. Süleyman Ateş), bs.y.y., ts., s.222; a.mlf., Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, s.260; Cebeci, age., s.114

¹⁰³ İzutsu, Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, s.260; Fazlurrahman, Ana Konularıyla Kur'an, s.92

¹⁰⁴ Kutub, S. Fi'zılal , c.X, s.457

hedef insanın davranış düzeyini ve özelliklerini ifade etmede kullanılan "birr" kelimesiyle birleşir¹⁰⁵.

Takva sahipleri anlamındaki müttakiler Kur'an'da pek çok yerde övülmüş ve Allah'ın lütfu ve mükâfatlarıyla müjdelenmişlerdir. Konumuz açısından son derece dikkate değer durum ise başlangıçta açık bir şekilde korkuyla ilişkili olan bu kavram sonuç itibarıyla, güvenlik ifade eden "emn" kelimesiyle birleştirilmiştir: "Müttakiler güvenilir bir makamdadırlar"¹⁰⁶, "oraya (cennete) emniyet ve selametle girin"¹⁰⁷.

İnzar ile olan ilişkisine gelince, Kur'an'da bunun en güzel şekilde "Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları (havfedenleri) onunla (Kur'an) uyar. Çünkü onların Rablerinden başka ne dostları ne de aracıları vardır. Belki sakınırlar (ittika ederler)"¹⁰⁸ âyetiyle ifade edildiğini görüyoruz. Bunun yanında "sakınmanızı (ittika) ve böylece merhamete uğramanızı sağlamak üzere sizi uyarmak (inzar) için aranızdan biri vasıtasıyla Rabbinizden size haber getirmesine mi şaşıyorsunuz?" şeklindeki Nuh (a.s)'ın kavmine yönelik ifadelerinde de inzar-takva ilişkisini görmek mümkündür.

Buna göre âyetlerde insan fitratında mevcut olan korku hissinin, inzarın muhatabı olduğuna ve semeresinin takva olacağına işaret edilerek¹⁰⁹ sebep-sonuç ilişkisi kurulmuştur. Böylece korku, bir anlamda insan fitratında eğitim ve yönlendirmeye hazır bir kabiliyet olduğu ve bunun inzar ile kontrollü olarak normal seyrinde tahrik edilmesiyle Allah'ın sahipleri için cenneti hazırladığı ve geniş bir güvenlik sunduğu takva şekline dönüşeceği belirtiliyor. Son olarak bir cümleyle diyebiliriz ki inzar, inançsızlık ya da batıl inanışlar içinde maruz kalınan yüzlerce korku ve sıkıntı ile Allah'a iman ve O'ndan sakınma sonucu oluşan güvenlik ve mutluluk arasındaki bağlantıyı gerçekleştiren Kur'anî bir yöntemdir.

B. İnzar-Ceza İlişkisi:

Arapça'da "karşılık ya da karşılığını vermek"¹¹⁰ anlamına gelen ceza kelimesi, geniş manada "insanların fiil ve davranışlarının dünyada veya ahiretteki karşılığı"¹¹¹ anlamını ifade eder. Bu durumda kelime, hem özendirici ve haz verici mahiyetteki mükâfatı karşıladığı gibi caydırıcı ve acı verici mahiyetteki uygulamaları da içine almaktadır.

¹⁰⁵ Bkz. Bakara 2/177

¹⁰⁶ Duhan 44/51; 55

¹⁰⁷ Hicr 15/46

¹⁰⁸ En'am 6/51

¹⁰⁹ Cebeci, age., s.24

¹¹⁰ İbn Manzur, age., c.XXIV, s.143; Abdülbakî, age., s.121

¹¹¹ Bebek, Adil, TDVIA, c. VII, s.469 (bkz. "ceza" md.)

İnzarın, cezanın ikinci anlamıyla daha yakın bir ilgisi bulunmaktadır. Bu anlamıyla ceza “uygun görülmeyen tepki ve davranışları önlemek için üzüntü, sıkıntı, acı veren uygulama”¹¹² olarak tanımlanmıştır.

Psikolojik fonksiyonu açısından ele alınacak olursa ceza, istenilmeyen bir davranıştan alıkoymak için uygulanan önleyiciler ile istenilmeyen bir davranış yapıldıktan sonra, bu davranışın yinelenmemesi için konulan yasaklayıcıları ifade eder¹¹³.

Kur'an âyetlerinde bahsi geçen eski milletlerin, davranış ve fiilleri yüzünden başlarına geldiği haber verilen dünyevî âfetler ile insanların ısrarla işledikleri günah fiillerinin karşılığı olarak verileceği bildirilen uhrevî cezalar tamamen önleyiciler olarak etki oluştururken, genel kamu yararını korumak amacıyla konulan¹¹⁴, haksız yere adam öldürme, hırsızlık, yol kesme, yalancı şahitlik, zina v.s. gibi suçların karşılığında verilen dünyevî cezalar hem önleyici hem de yasaklayıcılar olarak görev alırlar.

Kur'an'da gerek önleyiciler ve gerekse yasaklayıcılar elem veren tüm uyarıları ve güdüleyicileri içinde bulundurur. Hatta bu açıdan Kur'an'da cezaların inzar edici özelliği her şeyden daha açık bir şekilde öne çıkar. Böylece inzar, insanın ceza sınırına kadar uzanan fiillerini bastırarak cezaya maruz kalmasına engel olur. Başka bir anlatıyla inzar cezaların önündeki bir settir. Bu set insanın cüz'i irade sahasını kısıtlamayacak tarzda sıkı ve sağlam bir şekilde yapılandırılmıştır. Böylece mümkün oldukça cezaya giden yolun önünün kapatılması hedeflenmiştir.¹¹⁵

Kur'an'da ceza konusunun bizi ilgilendiren esas yanı nicelik ya da nitelik olarak yoğunluğundan ziyade onun gördüğü fonksiyonla ilgilidir. Fonksiyonel olarak ceza ne kadar önleyici olursa yasaklayıcılığına da o kadar az ihtiyaç duyulur. Başka bir ifade ile, ceza ne kadar caydırıcı duygusal ve ruhî tesirlere sahipse, uygulama safhasına geçişe o kadar daha az gerek duyulur. İşte Kur'an'da cezanın bu özelliği, derin duygusal ve ruhî etkileriyle inzar edici oluşu, ilk planda yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'da cezadan çok inzardan bahsedilebilir. Çünkü cezaların büyük çoğunluğunun uygulanması ahiret hayatına bırakılmaktadır. Bunların da Allah'ın sonsuz rahmet ve mağfiret sahibi olmasıyla affedilmesi ümidi bulunmaktadır. Dünyevî cezalar ise “kasvet ve şiddetinden dolayı neredeyse tatbik olunmazlar”¹¹⁶. Çünkü bunlar başlangıçtan itibaren suçların meydana

¹¹² TDK Sözlüğü, c.I, s.255

¹¹³ Başaran, age., s.235

¹¹⁴ Ebu Zehra, Muhammed, İslam Hukukunda Suç ve Ceza, (çev. İbrahim Tüfekçi), İst., 1994, c.I, s.21,22, c.II, s.61,62

¹¹⁵ Bkz. A'raf 7/63

¹¹⁶ Kutub, M., İslamın Etrafındaki Şüpheler, İst., 1991, s.222 vd., Müellifin kaydettiği "hırsızlık haddi olan el kesmenin 400 senede ancak altı defa tatbik edildiği" ifadesi bu açıdan ilginç bir tespittir. (bkz. ae.,ay.)

gelmesini engelleyici ve korkutucu özellikleriyle uygulama safhasına gerek kalmadan maksada hizmet etmektedirler¹¹⁷.

Sonuç olarak diyebiliriz ki inzar, Kur'an'da cezanın onu aşan bariz vasfıdır. Aynı zamanda onu çepeçevre kuşatan bir tehlike sinyali ve güvenlik sistemidir.

C. Inzar-Tebşir İlişkisi:

“Tebşir” kelimesi “beşr”, “büşr” ve “bişr” kökünden gelmekte olup “müjdelemek”, “sevinçli ve hayır haber getirmek”, sevindirici bir sonucu bildirmek” gibi anlamlara gelmektedir¹¹⁸.

Inzar, içinde korku unsurunun yer aldığı ve insanın elem duygusuna hitap eden haberlerin verilmesi iken tebşir de içinde sevgi ve sevinç unsurunun yer aldığı ve insanın haz duygusuna hitap eden haberlerin verilmesidir¹¹⁹.

Yine bu kavramlarla ilgili olarak “ ‘nezir’, günah işleme ve farzları terketmeye mukabil ceza ve ikab ile uyarma; ‘beşir’ ise farzları yapma ve günahları terketmeye mukabil mükâfat ile müjdeleme hususunda mübalaga ifade eden birer kelimedirler”¹²⁰.

Buna göre inzar, dinî açıdan menfi değerli davranışlarla ilgili olduğu halde tebşir müspet değere sahip davranışlarla ilgilidir. Ancak mutlak manasıyla hayır haberleri çağrıştıran tebşir kavramının¹²¹ Kur'an'da kötü haberlerle kayıtlı olarak gerçek anlamının aksine inzar anlamına yakın kullanımları da bulunmaktadır¹²².

Kur'an'da inzar ve tebşir kavramlarının geçtiği âyetlere baktığımızda bu kavramların değişik türevleriyle birlikte, tebşir önce olmak üzere 14 âyette 15 kez beraberce kullanıldığını görmekteyiz¹²³. Bunun yanında inzarın tebşirden önce ve yine birlikte zikredildiği âyetlerin sayısı 6 dır¹²⁴. Böylece Kur'an'da inzar ve tebşir kavramları yan yana toplam 20 âyette 21

¹¹⁷ Kutub, M. ac., s.223; Gürkan, Ahmet, İslâm Kültürünün Garbi Medenileştirmesi, Ank., 1989, s.76

¹¹⁸ Bkz., İbn Manzur, age., c.IV, s.59-64; Cevherî, age., c.II, s.590-591; Isfehanî, age., s.61-63

¹¹⁹ Isfehanî, age., s.742

¹²⁰ Razi, age., c.XI, s.193

¹²¹ Cevherî, age., c.II, s.590 vd.

¹²² Bkz., Al-i İmran 3/21; Nisa 4/138; Tevbe 9/3,34; Furkan 25/22; Lokman 31/7; Casiye 45/8; İnsikak 84/24

¹²³ Bkz., Bakara 2/119, 213; Nisa 4/165; Maide 5/19 (iki kez); En'am 6/48; İsra 17/105; Kehf 18/56; Meryem 19/97; Furkan 25/56; Ahzab 33/45; Nebe 34/28; Fatir 35/24; Fussilet 41/4; Fetih 48/8

¹²⁴ Bkz., A'raf 7/188; Yunus 10/2; Hud 11/2; Kehf 18/2; Ya-Sin 36/11; Ahkaf 46/12; Başka bir araştırmacı, Kur'an'da 9 âyette (Maide 5/19; İsra 17/105; Meryem 19/97; Furkan 25/56; Ahzab 33/45; Sebe' 34/28; Fatir 35/24; Fussilet 41/4; Fetih 48/8) tebsirin inzardan önce, 4 âyette de (A'raf 7/188; Yunus 10/2; Hud 11/2; Ahkaf 46/12) inzarın tebsirden önce zikredildiği şeklinde bir sonuç elde edilmiştir. (Bkz., Cakan, İsmail L., Hakkı Tavsiye Metod ve Vasıtaları, İst., 1992, s.54). Bu tespit ilgili âyetlerin bütününe içine almadığından tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır.

yerde geçmektedir. Bunlardan tebşirin inzardan önce zikredildiği âyetlerin 8'i Mekkî¹²⁵, diğer 6'sı Medenî¹²⁶ sûrelerde yer alırken^(*); inzarin tebşirden önce zikredildiği âyetlerin tamamı Mekkî sûrelerde yer almaktadır.

Kur'an'da tebşir kavramıyla bir karşılaştırmaya gitmek amacıyla inzarin yalnız başına zikredildiği âyetlere bakacak olursak; türevleriyle birlikte toplam 90 âyette 96 kez bu kavramın tekrarlandığını görürüz¹²⁷. Bu âyetlerin geçtiği sûrelerin sadece 4 tanesi Medenî¹²⁸ olup diğer 44 sûre Mekkî'dir.

Tebşir kavramı ise Kur'an'da, yine kök ve türevleriyle birlikte pekçok sûrede geçer. Fakat inzardan farklı bir şekilde dinî anlamla ilişkisiz olarak dünyevî müjdelerin konu edildiği âyetler de bunların içinde yer alır. Halbuki inzar, bütün kullanılışlarında dinî bir anlam muhtevasına sahiptir. Bazı âyetlerde dünyevî birtakım âfetler inzar konusu edilse de bunların mutlak failinin Allah olmasından ötürü yine dinî bir manaya bürünür.

Kur'an'da "beşr", "büşr" ve "bişr" kökünden türemiş bulunan "insan", "insanlar" anlamlarındaki "beşer"; dokunmak, cinsi münasebette bulunmak anlamındaki "mübaşeret" kelimelerinin ve bu anlamlarıyla türevlerinin geçtiği âyetleri konu dışı kabul ederek inzarin karşıt anlamıyla "tebşir" kavramının kullanıldığı âyetleri¹²⁹ incelediğimizde ise bunların geçtiği sûrelerin 28'i Mekkî, 11'inin de Medenî olduğunu görürüz. Tebşir kavramı bu 28 Mekkî sûrede 54 değişik âyette yer alırken 11 Medenî sûrede 27 farklı âyette geçmektedir. Fakat burada dikkatimizi çeken bir husus bu

¹²⁵ Bkz. En'am 6/48; İsrâ 17/105; Kehf 18/56; Meryem 19/97; Furkan 25/56; Sebe' 34/28; Fatir 35/24; Fussilet 41/4

¹²⁶ Bkz., Bakara 2/119, 213; Nisa 4/165; Maide 5/19; Ahzab 33/45; Fetih 48/8

(*) *Tebşir ve inzar kavramlarının iki kez tekrarlandığı âyetin Medenî bir sûre olan Maide suresinde yer aldığını hesaba katarsak tebşir kavramının inzardan önce 8 kez Mekkî ve 7 kez de Medenî sûrelerde geçtiği sonucunu elde ederiz.*

¹²⁷ Bkz., Bakara 2/6; En'am 6/19, 51, 92, 130; A'raf 7/2, 63, 69, 184; Tevbe 9/122; Yunus 10/73, 101; Hud 11/12,25; Ra'd 13/7; İbrahim 14/44, 52; Hicr 15/89; Nahl 16/2; Kehf 18/4; Meryem 19/39; Hacc 22/49; Furkan 25/1, 7, 51; Suara 26/115, 173, 194, 208, 214; Neml 27/58, 92; Kasas 28/46; Ankebut 29/50; Secde 32/3 (iki kez); Sebe' 34/34, 44, 46; Fatir 35/18, 23, 37, 42 (iki kez); Ya-Sîn 36/6 (iki kez), 10, 70; Saffat 37/72, 73, 177; Sâd 38/4, 65, 70; Zümer 39/71; Mü'min 40/15, 18; Fussilet 41/13; Sûra 42/7 (iki kez); Zuhruf 43/23; Duhan 44/3; Ahkaf 46/3, 9, 21 (iki kez), 29; Kaf 50/2; Zariyat 51/50, 51; Necm 53/56; Kamer 54/5, 16, 18, 21, 23, 30, 33, 36, 37, 39, 41; Mülk 67/8, 9, 17, 26; Nüh 71/1, 2; Müddessir 74/2, 36; Mürselat 77/6; Nebe' 78/40; Nâziat 79/45; Leyl 92/14.

¹²⁸ Bkz., Bakara 2/6; Tevbe 9/122; Ra'd 13/7 (Nüzul sırasına göre 96. sırada zikredilen bu sûrenin Mekkî ya da Medenî olduğu ihtilâfidir. Bazı müfessirler sûrenin muhtevasına bakarak onun Mekkî sûreler içinde sayılmasının daha uygun olacağını ifade etmektedirler. Bkz. Kutub, S., Fi Zilâl, c.III, s.500; Razi, age., c.XIII, s.372; Yazir, age., c.V, s.109; Hacc 22/49 (Bu sûrenin de bir kısmının Mekkî'de, diğer bir kısmının Medine'de nazil olduğu kaydedilmektedir. Bkz., Kutub, S., age., c.X, s.196

¹²⁹ Bkz., Bakara 2/25, 97, 119,155, 213, 223; Al-i İmran 3/21, 39, 45, 126, 170, 171; Nisa 4/138, 165 Mâide 5/19; En'am 6/48; A'raf 7/57, 188; Enfal 8/10; Tevbe 9/3, 21, 34, 111, 112, 124; Yunus 10/2, 64, 87; Hüd 11/2, 69, 71, 74; Yusuf 12/19, 96; Hicr 15/53, 54, 55, 67; Nahl 16/58, 59, 89, 102; İsrâ 17/9, 105; Kehf 18/2, 56; Meryem 19/7, 97; Hacc 22/34, 37; Furkan 25/22, 48, 56; Neml 27/2, 63; Ankebut 29/31; Rum 30/46, 48; Lokman 31/7; Ahzab 33/45, 47; Sebe' 34/28; Fatir 35/24; Ya-Sîn 36/11; Saffat 37/101, 112; Zümer 39/17, 45; Fussilet 41/4, 30; Sûra 42/23; Zuhruf 43/17; Casiye 45/8; Ahkaf 46/12; Fetih 48/8; Zariyat 51/28; Hadid 57/12; Saf 61/6, 13; Abese 80/39; İnsikak 84/24.

kavramın, 14 Mekkî sûrenin 24 âyetindeki¹³⁰ kullanılışları istilâh anlamıyla olmayıp sırf sözlük manalarıyla geçmektedir. Medenî bir sûre olan Âl-i İmran sûresinin de yalnızca 2 âyetinde¹³¹ kavram bu manada kullanılmıştır.

Yine tebşir, 4 Mekkî¹³² ve 4 de Medenî¹³³ âyette gerçek anlamının tersine azab haberi vermek için kullanılır. Buna göre "kulların farzları işleme ve günahları terketmelerine karşılık olarak hazırlanan mükâfatların bildirilmesi" şeklinde tarif edilen tebşir bu anlamıyla 18 Mekkî sûrede 24 âyette¹³⁴ geçerken 11 Medenî surede 23 âyette¹³⁵ geçmektedir. Kur'an âyetlerinin yaklaşık 2/3'ünün Mekke, 1/3'ünün ise Medine döneminde nazil olduğu göz önünde bulundurulursa bu kavramın Mekkî sûrelere göre Medenî sûrelerde daha sık tekrarlandığı şeklinde bir kanaat oluşmaktadır.

Daha genel bir bakış açısıyla, içinde inzar kavramının geçtiği fakat tebşir kavramının hiç kullanılmadığı sûre sayısı 19'dur. Bunların 18'i Mekkî olup sadece 1'i Medenî'dir¹³⁶. Tebşir ve inzar kavramlarının her ikisinin de aynı sûre içinde geçtiği sûre sayısı 29'dur. Bunların 22'si Mekkî, 7'si Medenî'dir¹³⁷. İçinde tebşir kavramının kullanıldığı fakat inzar kavramının hiç kullanılmadığı sûre sayısı da 10'dur. Bunların ise 6'sı Mekkî, 4'ü Medenî'dir¹³⁸.

Bütün bu tespitlerden sonra şu sonuçları çıkarabiliriz:

a) Kur'an'da inzar kavramı, Mekkî sûrelerde yoğunlaşırken tebşir kavramı da Medenî sûrelerde daha sık kullanılmıştır.

¹³⁰ Bkz., A'raf 7/57; Hud 11/69, 71, 74; Yusuf 12/19, 96; Hicr 15/53, 54, 55, 67; Nahl 16/58, 59; Meryem 19/7; Furkan 25/48; Neml 27/63; Ankebut 29/31; Rum 30/46, 48; Saffat 37/101, 112; Zümer 39/17, 45; Zuhuf 43/17; Zariyat 51/28;

¹³¹ Bkz., Al-i İmran 3/39,45

¹³² Bkz., Furkan 25/22; Lokman 31/7; Casiye 45/8; Insikak 84/24;

¹³³ Bkz., Al-i İmran 3/21; Nisa 4/138; Tevbe 9/3, 34

¹³⁴ Bkz., En'am 6/48; A'raf 7/188; Yunus 10/2, 64, 87; Hud 11/2; Nahl 16/89,102; İsrâ 17/9, 105; Kehf 18/2, 56; Meryem 19/97; Furkan 25/56; Neml 27/2; Sebe' 34/28; Fatir 35/24; Ya-Sin 36/11; Zümer 39/17; Fussilet 41/4, 30; Sûra 42/23; Ahkaf 46/12; Abese 80/39

¹³⁵ Bakara 2/25, 97, 119, 155, 213, 223; Al-İmran 3/126, 170, 171; Nisa 4/165; Maide 5/19; Enfal 8/10; Tevbe 9/21, 111, 112, 124; Hacc 22/34, 37; Ahzab 33/45, 47; Fetih 48/8; Hadid 57/12; Saf 61/13

¹³⁶ Bkz Mekkî olanlar: İbrahim (14); Suara (26); Kasas (28); Secde (32); Sâd (38); Mü'min (40); Duhan (44); Kaf (50); Necm (53); Kamer (54); Mülk (67); Nuh (71); Müddessir (74); Mürselat (77); Nebe' (78); Naziat (79); Leyl (92); Medenî olan diğer sûre ise Ra'd (13)'dir.

¹³⁷ Bkz., Mekkî olanlar: En'am (6); A'raf (7); Yunus (10); Hud (11); Hicr (15); Nahl (16); İsrâ (17); Kehf (18); Meryem (19); Furkan (25); Neml (27); Ankebut (29); Sebe' (34); Fatir (35); Ya-Sin (36); Saffat (37); Zümer (39); Fussilet (41); Sûra (42); Zuhuf (43); Ahkaf (46); Zariyat (51); Medenî olanlar: Bakara (2); Nisa (4); Maide (5); Tevbe (9); Hacc (22); Ahzab (33); Fetih (48)

¹³⁸ Bkz., Mekkî olanlar: Yusuf (12); Rum (30); Lokman (31); Casiye (45); Abese (80); Insikak (84). Bu sûrelerde toplam 8 âyette geçen tebsir kavramı 4 yerde değişik peygamberlere oğul müjdesini ifade ederken 3 yerde azab müjdesini vermektedir. Sadece 1 yerde kıyamet günü "sevinçli yüzler" den bahisle bu kavram kullanılmıştır. Medenî olanlar: Al-İmran (3); Enfal (8); Hadid (57); Saf (61). Bu sûrelerde tebsir kavramının geçtiği toplam 10 âyette ise 1 yerde Zekeriyya (as)'a Yahya, 1 yerde Meryem'e İsa (as) ve 1 yerde de İsa (as)'nın Ahmed adında bir peygamber müjdesini vermek için, 1 yerde azab haberi, diğer 6 âyette ise tebsirin istilâhî anlamıyla kullanıldığı ve mü'minlere dünyada Allah'ın yardımı ve ahirette ise cennet müjdesinin verildiğini görüyoruz.

b)İnzar ve tebşir kavramları Kur'an'ın geneli itibariyle birbirlerine göre eşit sıklıkta kullanılmıştır. Ancak salt kavram düzeyinde görünen bu eşitlik, tebşir kavramının bazı âyetlerde taşıdığı anlam muhtevasının özelliğinden ötürü gerçekte tebşir aleyhine bozulmaktadır. Buradan hareketle Kur'an'ın genel muhtevası inzar ağırlıklıdır dememiz mümkündür¹³⁹.

c)İnzar ile tebşir arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Metot olarak ele aldığımız zaman inzarın, insanlık düzeyi açısından menfi özelliklere sahip olan kimselerle yakın ilgisi bulunmaktadır¹⁴⁰. Bu ilgi menfiliğin yoğunluğu ile doğru orantılı olarak artar ya da eksilir. Bu artma veya eksilme aynı zamanda tebşirin de inzarın ilgi alanının tam tersine olarak artma ve ya eksilmesini beraberinde getirir.

İnzar cezalarla, tebşir ise mükâfatlarla fonksiyonunu yerine getirir. Cezaların suçu ve günahkarlarla, mükâfatların da iyiliksever ve itaatkârlarla yakın ilgisi vardır. Böyle olunca her bir etki sahası içinde bulunduğu şeyden etkilenmek durumundadır. İnsan suçluluk ve günahkarlığı oranında ceza sınırına yaklaşmış olacak ve aynı oranda onun iticiliğini hissetme durumunda kalacaktır. Bu durumdaki bir kişi ceza sınırına yaklaştıkça mükâfatların cazibe alanından da uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla onların çekiciliğini hissetme ya da ona kavuşma ümidi zayıflamaktadır. Aynı şekilde sevap fiilleri işleme oranında mükâfata yaklaşırken onun cazibe alanı artar ve bu defa cezanın iticiliği gittikçe etkisini kaybeder. Son olarak kulluğun zirvesinde, tasavvufi terimle vuslata erme durumunda, kişi mükâfatların en çekicisi olan Allah'ın cemalini görme arzusu ve ümidiyle hakka sıkı sıkıya bağlı kalırken ceza ya da azap korkusu bu bağlılığına etki eden esas neden olma özelliğini hemen hemen kaybetmiş olmaktadır.

Ancak, “insan nisyân ile maluldur” gerçeği ortadayken hangi seviyedeki insan olursa olsun hayatı tamamıyla zikzaklardan arınmış birinin varlığını düşünmek oldukça zordur. Böyle olunca insanın onu Allah'a yaklaştıracak taatleri yanında, çok kısa süreli de olsa isyanı ya da en azından taatte kusuru içeren fiilleri olması da söz konusudur.

İşte bundan dolayı inzar, her seviyedeki insan için az ya da çok etkili uyarıcılar taşıyan bir metottur¹⁴¹. İnzar'ın metot olarak dine davet ve din eğitiminde kullanılışı daha geniş olarak ele alınıp incelenebilir. Ancak bu başlı başına ayrı bir çalışmanın konusudur.

¹³⁹ Bkz., Cebeci, Lütfullah, Kur'an'a Göre Takva, 2.bs., İst., 1991, s.26; Hökekleli, İnzar md. s.3; Temiz, Bilâl, Kur'an-i Kerim'de Tebsir ve İnzar Kavramları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1990, s.82

¹⁴⁰ Kutub, S., Fi Zilâl, c. IX, s.148; Razi, age., c.XII, s.258

¹⁴¹ Bkz., Kutub, S., Fi Zilâl, c.VII, s.512